

Ontgroening: rituelen en excessen.

Een groepsdynamische blik

Arnout ter Haar kijkt in dit artikel naar het fenomeen ontgroening. Initiatierituelen zijn niets nieuws onder de zon, maar de afgelopen jaren komen de ontgroeningen van de studentenverenigingen steeds vaker negatief in het nieuws. Wat zijn de groepsdynamische aspecten? En waarom wordt er niet ingegrepen als er grenzen worden overschreden?

Door Arnout ter Haar

Je kunt de klok erop gelijk zetten: ieder najaar verschijnen er in de landelijke dagbladen berichten over uit de hand gelopen ontgroeningsrituelen bij de studentencorpora. Begin 2024 werd bekend dat leden van het Utrechts Studenten Corps bangalijsten hadden samengesteld waarin leden van de Utrechtsche Vrouwelijke Studenten Vereeniging werden beoordeeld op hun uiterlijk en hun seksuele prestaties. In 2021 was het goed mis in Amsterdam bij studentencorps ASC/AVSV en werden aspirant-leden vernederd, gekleineerd en mishandeld. In 2022 werden er eveneens in Amsterdam tijdens een diner in het kader van het lustrum vrouwonvriendelijke, seksistische, om niet te zeggen agressieve speeches gehouden, waarin vrouwen hoeren en sperma-emmers werden genoemd. Eerder ontspoorde het bij Vindicat in Groningen, waar een aspirant-lid zoveel jenever moest drinken dat hij later in zijn slaap een epileptische aanval kreeg en overleed. In Rotterdam (RSC) moesten studenten door slachtafval kruipen waarbij bacteriële infecties werden opgelopen. Groningen kwam ook in het nieuws toen bleek dat een corpslid met zijn schoen op

het hoofd van een aspirant-lid was gaan staan toen deze op de grond lag: hersenondeem bij het slachtoffer was het gevolg. Ook vijf leden van de Leidse studentenvereniging Quintus moesten terechtstaan wegens het besmeuren van een regenboogzebrapad en

De opeenstapeling van misstanden leidt geenszins tot een verminderde belangstelling om lid te worden

het brengen van de Hitlergroet. In 2023 werd een dispuut van de Amsterdamse studentenvereniging Lanx (ook wel bekend als het VU-corps) geschorst nadat bekend was geworden dat het zijn aspirant-leden onder meer de volgende opdrachten gaf: 'pis over een jaargenoot' (21 punten), 'naai een emmer in een steeg (bedoeld wordt een vrouw...)' (21 punten), 'laat je piemel zien aan een onbekende' (21 punten) en 'regel een vluchteling voor seks' (30 punten). Voor de aspirant-leden met de minste punten zouden sancties worden getroffen.

Dat deze ernstige grensoverschrijdingen niet alleen van de laatste tijd zijn, laat de bekende roetkapaffaire uit 1965 zien, waarbij een aspirant-lid van het adellijke gezelschap Tres van het Utrechts Studenten Corps stikte in een kap over zijn hoofd die met roet was gevuld. Het is evenmin een Nederlands fenomeen: in België vond een student de dood nadat hij eerst geforceerd werd liters alcohol te drinken, en hij de volgende dag visolie en een mengsel waarin goudvissen en muizen gemixt waren moest inslikken, en

urenlang in een put met koud water moest staan. Ook niet-corporale studentenverenigingen gaan regelmatig over de schreef. Zo zette de Gereformeerde Studenten Vereniging uit Groningen in 1995 een student midden in de nacht in de regen op een strekdam in de IJssel die alleen per boot te bereiken was, waar hij zes uur later verkleumd en in paniek door de brandweer en politie ontzet werd.

Terecht ontstaat er na het bekend worden van deze ernstige incidenten en misstanden – soms met de onbedoelde dood tot gevolg – veel ophef en afkeuring over de ontgroeningsrituelen in het algemeen en over de studentencorpora in het bijzonder. Daarna zakt de nieuwswaarde en de aandacht van de buitenwereld tot zich weer nieuwe incidenten voordoen.

Deze opeenstapeling van misstanden leidt overigens geenszins tot een verminderde belangstelling onder studenten om lid te worden. In Amsterdam wordt er al jaren geloot om lid te kunnen worden omdat het aantal aanmeldingen het aantal plaatsen ruimschoots overtreft, en groeit het aantal aanmeldingen nog steeds. Met zo'n 2700 actieve leden is het ASC/AVSV momenteel de grootste studentenvereniging van Nederland. Ontgroening doet zich niet alleen bij studentenverenigingen voor. In 2017 berichtte *de Volkskrant* over misstanden in de krijgsmacht, waarbij drie man (in de rang van sergeant en korporaal) uit hun functie werden ontheven na seksueel grensoverschrijdend gedrag dat onder hun leiding had plaats gevonden. Een deel van de misstanden vond plaats tijdens ontgroeningsrituelen. Bij de Belgische strijdkrachten werd een compleet peloton opgeheven nadat bekend werd dat rekruten bij de ontgroening

seksueel vernederd en mishandeld werden. Onder de verdachten waren soldaten, onderofficieren en officieren. Veel van hen waren in het verleden zelf slachtoffer van deze ontgroeningstraditie. Ook bij het politiekorps en het brandweerkorps is sprake van een cultuur waarbij nieuwkomers zich moeten bewijzen om een volwaardig lid van de nieuwe beroepsgroep te mogen worden. Vaak is het onschuldig en zelfs wel grappig, maar soms wordt een grens overschreden en wordt uit het oog verloren wat wel en niet meer toelaatbaar is, of wat de consequenties kunnen zijn van de ontgroeningsopdrachten. Uit de genoemde voorbeelden – en er zijn er veel meer helaas, waarbij ongetwijfeld ook misstanden die nooit naar buiten zijn gekomen – moge duidelijk zijn dat het veelvoorkomend is, plaatsvindt in groepen waar een duidelijke hiërarchie aanwezig is, nieuwkomers zich eerst moeten bewijzen alvorens opgenomen te worden in de groep, slachtoffers opschuiven en in een daderrol terecht komen, en kleinering en vernedering een leidend motief blijken, waarbij de emotionele, fysieke of seksuele integriteit van de nieuwkomer uitgedaagd of overschreden wordt.

In dit artikel wil ik trachten te achterhalen wat de groepsdynamische aspecten bij ontgroening kunnen zijn, welke functie een ontgroening kan hebben voor het individu en de groep, en waarom er niet eerder door individuen of de groep wordt ingegrepen.

Lid geweest

Het vermelden van mijn eigen lidmaatschap is hier op zijn plaats. Ik was in de periode 1978-1984 lid van het Amsterdamse corps ASC/AVSV. Het was de tijd dat de leegloop

van de studentencorpora net weer wat gekeerd was, en er voor iedereen die dat wilde plaats was om lid te worden. Het was ook de tijd waarin het bindend studie-advies (BSA) nog niet bestond, en er daardoor ook geen tijdsdruk op de ontgroeningsperiode van het dispuut was. Ik werd met de nodige ambivalentie lid – mijn ouders waren in Leiden en Utrecht lid geweest, en vonden dat ik het in ieder geval kon proberen; afhaken als het niet beviel kon immers altijd nog. Ik vond de dispuutsontgroening vooral vanwege het verplichtende karakter langdradig, weinig inspirerend en evenmin cohesie-bevorderend. Ik heb later wel meer plezier beleefd aan mijn lidmaatschap, er bestuurservaring opgedaan en binnen de vereniging meegedaan aan cabaret en toneel, en veel mensen (m/v) uit verschillende disputen leren kennen, waar een aantal van mijn beste vriendschappen en bovendien een vocaal ensemble uit voortgekomen is. Overigens worden dergelijke positieve opbrengsten van het lidmaatschap vaak door leden en reünisten gebruikt om excessen te bagatelliseren en te vergoelijken, als een te verwaarlozen bijvangst.

Initiatierituelen

Ontgroening vindt zijn oorsprong in initiatierituelen, die al eeuwen geleden gangbaar waren en in sommige inheemse culturen nog steeds voortbestaan. Zo stierven in 2021 in Zuid-Afrika dertig jongemannen bij het traditionele initiatie-seizoen. Duizenden jongens vanaf zestien jaar worden besneden door een traditionele arts en moeten vervolgens een periode van afzondering doormaken in de natuur. De jongens stierven door uitdroging, bloedvergiftiging of geïnfec-

teerde wonden. Bij de Chambri in Papoea-Nieuw-Guinea worden jongens vanaf elf jaar met een mes in hun huid gesneden en de wonden ingesmeerd met klei en olie, waardoor uitstulpende littekens ontstaan. Deze rijen met littekens symboliseren de huid van de krokodil, het totemdier van deze stam. Ook hier kan het gebeuren dat een jongen dit initiatieritueel door infectie niet

Uit onderzoek blijkt dat er van het smeden van een hechte band door vernedering geen sprake is

overleeft. Met het verdragen van de pijn bewijzen jongens discipline, focus en toewijding (Vermeersch, 2014). Initiatie- of inwijdingsrituelen hebben als doel het individuele doorzettingsvermogen te vergroten, maar evenzeer het saamhorigheidsgevoel en het *esprit de corps* te versterken. De term *esprit de corps* verwijst naar de veerkracht van een groep in moeilijke omstandigheden, ofwel het collectieve gevoel als groep succesvol of sterk te (willen) zijn. Niet toevallig komt het woord *corps* (lichaam) terug in de benaming van de studentenverenigingen (*corpora*) en de brandweer- en politiekorpsen. De groep wordt gezien als een collectief lichaam, ondeelbaar als het ware, met eigen sociale codes, jargon en geslotenheid richting allen die niet tot dat collectief lichaam behoren. Om erbij te mogen horen moeten er eerst beproevingen of initiatierites uitgevoerd worden.

Een initiatierite moet de overgang van de ene fase naar de volgende markeren. De musical die op veel basisscholen door groep acht wordt opgevoerd, markeert het einde van de kindertijd en de overgang naar de middelbare school. Eindexamenleerlingen halen een stunt uit om hun schooltijd af te sluiten en de overgang naar vervolgonderwijs of een werkend bestaan te markeren. Ook een bruiloft of een begrafenis kan gezien worden als een markering van de ene fase naar de volgende.

Bij lidmaatschap van een studentenvereniging of het toetreden tot een politie-, brandweer- of legerkorps, krijgt het inwijdingsritueel vaak vorm door een symbolische transitie, waarbij de nieuwkomers opdrachten moeten uitvoeren voordat ze opgenomen mogen worden in de bestaande groep. Dergelijke opdrachten zouden gedragen moeten worden door een wat plagerige humor, maar krijgen geleidelijk aan een zuur en vernederend karakter: bijvoorbeeld aan een hondenriem in je onderbroek of naakt door de modder moeten kruipen terwijl iedereen je uitlacht. Dit zijn opdrachten die bedreigend zijn voor de geestelijke of lichamelijke integriteit van degene die dit moet ondergaan. Als argument voor dergelijke ontgroeningsopdrachten wordt vaak gegeven dat het de onderlinge band van de nieuwkomers versterkt. Uit onderzoek (Lodewijckx & Syroit, 1997, 2001) blijkt overigens dat degenen die zich het meest vernederd hebben gevoeld, de groep als geheel juist minder positief beoordeelden, en dat er van het smeden van een hechte band geen sprake is.

Antropoloog Van Gennep (1909) schreef een nog altijd veel geciteerd werk over initiatierituelen. Hij onderscheidde drie fasen: in

de separatiefase wordt de nieuwkomer geïsoleerd van de andere nieuwkomers en de bestaande groep, soms bedoeld als een symbolische dood, waarna de wedergeboorte kan plaatsvinden. In de transitiefase krijgt de nieuwkomer moeilijke opdrachten en wordt hij of zij veelal uitgedaagd op uithoudingsvermogen. In de derde en laatste fase, de incorporatiefase, wordt de nieuwkomer opgenomen in de groep waarbij hij of zij een nieuwe status en identiteit krijgt. De student die in zijn eentje op de strekdam in de IJssel achter werd gelaten, is een voorbeeld van de separatiefase. Met name in de tweede fase kunnen vernederende opdrachten gegeven worden, variërend van gedwongen excessief alcoholgebruik, lichamelijk misbruik (de nieuwkomer dwingen eindeloos stil te zitten, vast te binden en de mond te snoeren, naakt in een groep te zetten, te slaan, insecten te laten eten, et cetera) of seksueel misbruik (de nieuwkomer dwingen nagebootste of daadwerkelijke seksuele handelingen te verrichten). Vernedering is een sterk dysfoor gevoel over jezelf, nadat je je gedevalueerd, geridiculiseerd en onderdrukt gevoeld hebt, en induceert veel schaamte. Het is een subjectief gevoel en staat niet altijd in verhouding tot de opdracht die uitgevoerd moet worden. Een milde opdracht kan voor de een als zeer vernederend ervaren worden, terwijl een heftige opdracht voor een ander misschien geen vernederend gevoel oproept (Mann, 2017). Als de eerste en tweede fase afgerond zijn, vindt de incorporatiefase plaats, veelal bekrachtigd met een feestelijke inauguratieceremonie, waarbij al het voorafgaande vergeten lijkt en gevierd wordt dat de nieuwkomers nu hun lidmaatschap bewezen hebben.

Vernedering

Liesbeth Mann maakte vernedering tot onderwerp van haar dissertatie (2017); het onderstaande is grotendeels gebaseerd op haar werk. Vernedering past in het rijtje van zelfbewuste emoties zoals schaamte, schuld, trots en hoogmoed. Het is een intense en complexe emotie, omdat zowel schaamte als woede erin verenigd zijn. De aanwezigheid van anderen maakt de vernedering vaak nog intenser. Volgens Klein (1991, in Mann 2017) is vernedering te zien als een dynamisch proces tussen iemand die vernedert, een slachtoffer en getuige(n). De getuigen kunnen door mee te doen, of het slachtoffer openlijk uit te lachen en te bespotten, de vernederende ervaring doen intensiveren. Getuigen die steun betuigen aan het slachtoffer kunnen het gevoel van vernedering juist doen verminderen.

Naast een individu als slachtoffer kan ook een hele groep zich vernederd voelen – denk aan voetbalsupporters van het team dat ingemaakt is, of het sentiment in Duitsland na het verlies in de Eerste Wereldoorlog, om twee zeer uiteenlopende voorbeelden te noemen. Over het algemeen zal dat eerder woede dan schaamte genereren jegens de groep(en) door wie men zich vernederd voelde, met toenemende polarisatie of wij-zij-denken tot gevolg. Mann concludeert dat vernedering een emotie is die snel versterkt wordt door negatief gedrag van anderen, en tegelijkertijd de potentie heeft om antisociaal gedrag op te wekken van het slachtoffer jegens die anderen (2017). Het is dus een disfunctionele emotie als het gaat om het formeren en in stand houden van goede sociale relaties, zowel tussen individuen als in of tussen groepen.

Twee hypothesen

Wat kan nu de functie zijn van vernederende ontgroeningsopdrachten? Twee sociaal psychologische hypothesen zijn gangbaar volgens Mann (2017). De eerste stelt dat naarmate de intensiteit en heftigheid van de opdrachten toeneemt, de positieve waardering van de groep waar je deel van uit wilt maken, eveneens toeneemt. Het is te zien als een vorm van het opheffen van cognitieve dissonantie: als ik zoveel ontberingen moet doorstaan, dan moet de groep waarvoor ik het doe wel bijzonder de moeite waard zijn (*severity-attraction hypothesis*).

De tweede hypothese stelt dat naarmate de intensiteit en de heftigheid van de opdrachten toeneemt, de onderlinge band van de nieuwkomers sterker zal worden omdat zij allen dezelfde ontberingen moeten verduren (*severity-affiliation-attraction hypothesis*). Voor beide hypothesen is echter weinig evidentie gevonden. Mann ging van een andere hypothese uit: omdat vernedering schaamte oproept, en schaamte maakt dat men zich ongezien wil maken en dus zal terugtrekken uit het contact, zou verwacht kunnen worden dat naarmate de ernst van de vernedering toeneemt, de onderlinge band juist zal afnemen. Haar onderzoek bevestigt deze hypothese: *'In three studies using very different methods, we have provided evidence for the idea that the amount of humiliation during initiation rituals is crucial for the outcome of such rituals. The current research suggests that stronger experiences of humiliation lead to less rather than more affiliation with fellow novices, compared to rituals which evoke no (or less) humiliation. Humiliation also explains the negative relation between severity of the initiation and affiliation*

with fellows and it is strongly related to a tendency to withdraw from the group' (Mann, 2017, p. 97). Deze bevindingen suggereren dat het geven van vernederende opdrachten, en met name individuele initiatieriten die voor de ogen van de groep uitgevoerd moeten worden, tot minder beoogde affiliatie leidt dan initiatieriten die niet of minder vernederend zijn. 'Ontgroening versterkt de groepscohesie' als rationale voor het in stand houden van vernederende ontgroeningsopdrachten klopt dus niet.

Uniformen

Dat nieuwkomers in een bestaande groep zich de normen en waarden van die groep eigen moeten maken, is een fenomeen dat zich in allerlei situaties voor zal doen. Een nieuw teamlid zal moeten wennen aan een reeds bestaande overlegstructuur, een expliciete of impliciete hiërarchie in het team, en moeten aanvoelen of en wat voor soort grappen er gemaakt kunnen worden. Ook zal in enige mate afgestemd moeten worden hoe je je kleedt in je nieuwe werkomgeving, waarbij de grens tussen wat wel en wat niet kan niet altijd te definiëren valt, maar wel onderhevig is aan de bestaande norm van het team of de organisatie. De dresscode van de studentencorpora is vaak uniform. Ik woon vlak bij diverse dispuitshuizen in Amsterdam, en zie de mannen altijd in spijkerbroek, nette maar ongepoetste schoenen, een wit overhemd, en een (versleten) jasje, al dan niet met een clubdas erbij. Bij de vrouwen is meer variatie mogelijk, maar zie je toch ook vaak een inwisselbare dracht, met bijvoorbeeld een kort rokje, een nette blouse, schoenen met een kleine hak, het lange haar in

een paardenstaart en grote oorbellen. Uit veel onderzoek is duidelijk geworden dat mensen in uniform eerder geneigd zijn tot grensoverschrijdend gedrag, omdat ze zich meer groepslid dan individu voelen, aldus leiderschapshoogleraar Aukje Nauta in *Het Parool* (Herter & Khaddari, 2022). Een uniforme dracht binnen een groep maakt de individualiteit in die groep ondergeschikt. De boodschap naar buiten toe is: wij zijn allemaal gelijk, we staan voor hetzelfde, denken hetzelfde en gedragen ons hetzelfde. Anders gezegd: een uniform versterkt het esprit de corps.

Gulzige instituties

Socioloog Lewis Coser (1974) muntte het begrip gulzige instituten (*greedy institutions*) en ook studentencorpora kunnen zo gezien worden. Gulzige instituten trachten de exclusieve en onvoorwaardelijke loyaliteit van hun leden te verwerven door een gevoel van uitverkorenheid te scheppen, waarbij een moreel superioriteitsgevoel gecreëerd wordt ten opzichte van de buitenwereld. Ook door aanspraak te maken of beslag te leggen op de tijd en mentale en fysieke energie van de nieuwkomers door initiatieriten of ontgroening, worden zij ingelijfd. Voor de nieuwkomers heiligt het doel – onderdeel uit te mogen maken van dit exclusieve gezelschap – de middelen, namelijk afzien, ontberingen doorstaan en vernederingen ondergaan. In de beginjaren van de studentencorpora werd vrijwel iedereen die studeerde lid. Het totale aantal studenten was gering, evenals het aantal colleges, en er schijnen zelfs professoren geweest te zijn die weigerden les te geven aan studenten die geen lid waren. De gedachte hierbij zou geweest zijn

dat de studenten anders op hun studentenkamer bij een hospita zouden vereenzamen. Omdat alleen studenten uit adellijke kringen en uit de gegoede burgerij (het patriciaat) zich financieel konden permitteren om te studeren, werden de corpora bij aanvang dus ook vooral uit die kringen bemand.

De losgezongen werkelijkheid van bevoorrechte jongeren in groepsverband kweekt het gevoel boven de maatschappij te staan

Dat is al lang niet meer zo, maar het gaat veelal nog steeds om een voornamelijk witte, bevoorrechte populatie studenten afkomstig uit welvarende enclaves als Het Gooi, Vinkeveen, Wassenaar, Vught, Aerdenhout/Bloemendaal, Amsterdam-Zuid of grachtengordel, Rotterdam Kralingen/Hillegersberg en dergelijke. Maar waar het vroeger niet chic gevonden werd om over (je) geld te praten, is tegenwoordig in corporale kringen de mentaliteit ontstaan om te pronken met poenerig gedrag, je erdoor verheven te voelen, aldus *Volkskrant*-redacteur en oud-lid van het ASC/AVSV Haro Kraak (2022). 'Ze zijn opgegroeid met het idee dat de wereld aan hun voeten ligt. Ze zijn niet kwaadaardig, maar wel onnozel en onbesuisd. Consequenties zijn er zelden. Als ze in een politiecel belanden, is er een vader die ze eruit helpt. Dat zoiets geld kost dat de meeste mensen niet hebben, komt niet in ze op.' Deze losgezongen werkelijkheid van bevoorrechte jongeren in groepsverband kweekt

het gevoel boven de maatschappij te staan, waarbij sneller gedacht wordt dat bestaande regels niet voor hen gelden, of dat eventuele schade of sancties wel afgekocht kunnen worden. Het gebrek aan diversiteit maakt de kans op excessen in het algemeen groter, omdat een tegengeluid ontbreekt. Vaak werd de traditie om lid te worden overgedragen van ouders op kinderen. Studenten die een heel andere achtergrond hebben, kunnen door vrienden of studiegenoten overgehaald worden om lid te worden, maar dat leidt doorgaans niet echt tot meer variatie binnen de populatie. Voor studenten met een heel andere achtergrond zal het lidmaatschap vaak allesbehalve iets om na te streven zijn: het is in de ogen van velen immers een bekakte ballenclub waar je niet (meer) mee geassocieerd wilt worden. Op deze manier blijft de populatie in grote lijnen ongewijzigd en kan het gevoel van exclusiviteit in stand gehouden worden. Nota bene: het woord exclusiviteit heeft natuurlijk niet alleen de betekenis van iets hoogwaardigs wat alleen voor een kleine groep is weggelegd, maar ook de betekenis van het uitsluiten van anderen.

Zwijgcultuur

Gulzige instituten kennen een zwijgcultuur. Ook daar zijn de studentencorpora niet uniek in. Denk bijvoorbeeld aan de rooms-katholieke kerk inzake seksueel misbruik door priesters of bisschoppen, of de omerta van de maffia en andere criminele organisaties. Binnen de brandweer-, politie- en legerkorpussen zijn ook genoeg voorbeelden te vinden van zaken die binnenskamers opgelost werden en in de doofpot belandden. Vanuit loyaliteit en angst voor uitsluiting weigeren

slachtoffers vaak om aangifte te doen, waardoor de zwijgcultuur in stand gehouden wordt. De zwijgcultuur is niet het gevolg van misstanden. Studentencorpora kennen een traditie van eigen gebruiken en *mores* die het wij-gevoel versterken, zoals de wijze waarop nieuwe leden na de ontgroening geïnaugureerd worden, het zingen van verenigings- of dispuutsliederen, de symboliek van een vaandel of de wijze waarop aan tafel bij diners het woord genomen wordt om elkaar de maat te nemen. Allemaal onschuldige zaken (die overigens ooit als een persiflage op dikdoenerij van professoren ontstonden, als een spiegelgrap dus) die niet met de buitenwereld gedeeld worden, maar die (te) serieus genomen worden en zo een cultuur in stand houden waarbij minder onschuldige zaken evenmin met de buitenwereld gedeeld zullen worden. Een interne maatregel opleggen bij een grensoverschrijding ligt dan meer voor de hand dan naar buiten treden of aangifte doen. Daarbij is de vraag of een roeyement opgelegd door een 'interne rechtbank' waar verder geen ruchtbaarheid aan gegeven wordt, überhaupt wel een zinvol antwoord is op een grensoverschrijding. De impliciete boodschap is dan immers: we straffen je weliswaar binnen de vereniging, maar daarbuiten hebben je daden geen consequenties.

Omstanders apathie

Een ander aspect dat aandacht verdient is het *bystander-effect*, ook wel omstanders-apathe genoemd (Hojtink, 2001). Zo is het achteraf vaak moeilijk te begrijpen waarom een groep toe blijft kijken hoe vernederende, (seksueel) grensoverschrijdende of gevaarlijke opdrachten uitgevoerd

worden zonder dat iemand ingrijpt. Hoe meer personen getuigen zijn van een bedreigende situatie, hoe minder het individu geneigd is te helpen of de bedreiging te reduceren. Ook als de situatie ambigu is, neemt de actiebereidheid van de omstanders af: als niemand wat doet, zal het waarschijnlijk wel meevallen met de ernst van de situatie, is dan de onderliggende gedachte. Ten slotte kan nog meespelen dat degene die wél overweegt in te grijpen, bang is om misschien het verkeerde te doen en daar later door de groep op afgerekend te worden. Ook hier speelt schaamte een grote rol; het leidt tot wegstaren en wegliepgedrag. Daarnaast kan gevreesd worden voor reputatieschade als je wel zou ingrijpen, bijvoorbeeld de hoon over jezelf afroepen, buiten de groep vallen en als loser, softie of homo weggezet of afgewezen worden.

Groupthink

Het door Janis (1972) beschreven fenomeen *groupthink* verwijst naar situaties waarbij de norm om consensus te bereiken zo dwingend wordt, dat de kwaliteit van de beslissing er niet meer toe doet. Groepsleden gaan zichzelf censureren omdat ze twijfelen over hun eigen mening, die kennelijk zo afwijkt van de groepsnorm dat ze hun mond houden, waardoor uiteindelijk de illusie van unanimiteit ontstaat. Zo kunnen intelligente mensen als groep verrassend domme beslissingen nemen. Pluralistische onwetendheid wordt dit ook wel genoemd, als ieder groepslid zich publiekelijk aan de norm houdt, terwijl niemand er eigenlijk echt in gelooft (Hojtink, 2001). Als een plan voor een ontgroeningsactiviteit door prominente leden met grote stelligheid geponeerd wordt ('pis over een

aspirant-lid') zullen er ongetwijfeld individuele leden zijn die daar zo hun morele twijfels over hebben, maar zullen ze toch meegaan in het plan zolang ze het idee hebben als enige van de hele groep een afwijkende visie te hebben.

Systeemfouten

In een ingezonden brief aan *NRC* schrijft Maarten den Ottolander (2022), zelf lid geweest van het Leidse studentencorps Minerva, dat de corpora in zichzelf gekeerde, eenzijdig samengestelde instituten zijn geworden met hun eigen waarden- en normensystemen, die door de buitenwereld terecht niet meer geaccepteerd worden, hetgeen uiteindelijk tot hun ondergang zou kunnen leiden. De corpora hebben een aantal systeemfouten die volgens Den Ottolander aangepakt moeten worden om daadwerkelijk tot transformatie en gedragsverandering te komen. Dergelijke vernieuwing doorvoeren met een groep die het systeem zelf gebouwd heeft, is vanuit de transformatiekunde bijna onmogelijk. Zo sorteren middelbare scholieren tegenwoordig via oudere broers of zussen of via vrienden al voor hun studietijd voor op een plaats in een populair studentenhuus. Heb je al een plek in een als populair bekend staand huus, dan is de kans dat je in een populaire jaarclub komt ook groot. Binnen veel studentencorpora hebben jaarclubs, disputeren en huizen een plaats in een rangorde, waarbij het zaak is in een prominente groep – dus zo hoog mogelijk in die rangorde – terecht te komen. Gevraagd worden voor bestuur of commissies is ook niet los te zien van een plek hoog in die rangorde. Het gevolg van dit systeem van

rangorde is dat er dus ook minder prominente en geheel niet prominente huizen, disputen of jaarclubs bestaan. Heb je de pech geen ingang te hebben tot deze incestueuze voorselectie, dan is de kans groot dat je niet in de kring van prominenten wordt opgenomen, en ben je al een loser voordat je studentenleven begonnen is. Den Ottolander citeert Hannah Arendt, die stelt dat gesloten systemen met sterke machtsverhoudingen hun eigen morele kompas ontwikkelen, dat op zijn beurt weer het individuele geweten of morele kompas van de leden van zo'n gesloten systeem gaat vormen. Collectieve normen- en waardenkaders schuiven zo gemakkelijk een beetje op en de monocultuur zorgt ervoor dat iedereen in dezelfde richting beweegt, een richting die is losgezongen van de realiteit en van maatschappelijke context en waarin wangedrag als normaal gezien gaat worden.

Drank én drugs

Dat studenten bovengemiddeld veel drinken is bekend uit veel onderzoek, bijvoorbeeld van het Trimbos-instituut (trimbos.nl). Veel excessen bij studentenverenigingen vonden

Het gebruik van cocaïne wordt onder jongvolwassen verontrustend genoeg als volstrekt normaal gezien

dan ook plaats onder invloed van zeer veel alcohol. Dat de incidenten en misstanden de laatste jaar lijken te verhevigen en frequenter voorkomen, zou mijns inziens ook kunnen

komen door het toegenomen en min of meer gewoon geworden druggebruik onder jongeren en studenten; in bijna veertig jaar werken met jongvolwassenen heb ik gezien hoezeer het gebruik van harddrugs als cocaïne is toegenomen en verontrustend genoeg ook als volstrekt normaal wordt gezien. In mijn studentenjaren werd er ook stevig gedronken, met als gevolg dat op enig moment in de avond mensen moe werden, naar huis gingen, onwel werden of ter plekke in slaap vielen. Er werd ook wel geblowd, maar dat was eerder uitzondering dan regel, en van blowen wordt men doorgaans passief en mild, niet agressief of kleinerend naar anderen. Nu is het gebruik van cocaïne al zo ingeburgerd onder jongeren dat het niet ondenkbaar is dat excessen in de ontgroening mede hebben kunnen plaatsvinden vanwege het ontremd raken op agressief en seksueel gebied onder invloed van cocaïne. Op de site van de nationale drugmonitor is te lezen dat in 2023 zo'n 12% van de populatie hbo- en wo-studenten zei cocaïne te gebruiken (nationaledrugmonitor.nl). Heleen Vos, in 2022 rector van de senaat (voorzitter van het bestuur) van het ASC/AVSV, verwoordde het aldus: 'Veel van de excessen vinden nu eenmaal 's nachts plaats, als er veel gedronken is, en bij enkele disputen mogelijk ook cocaïne in het spel is. Daar willen we aspirant-leden niet meer aan blootstellen.' Om die reden is het nachtprogramma, waarbij aspirant-leden op de dispuutshuizen slapen, afgeschaft (Duynstee, 2022).

Cultuuromslag

Hoewel in de media veelal gesproken wordt over incidenten tijdens de ontgroening, waarbij zowel binnen als buiten de eigen

gelederen verontwaardiging en verbazing wordt uitgesproken, is de lange lijst van incidenten zodanig dat gesproken kan worden van een patroon dat verankerd ligt in de dominante cultuur van de studentenverenigingen. En een cultuur is niet zomaar met een paar maatregelen te veranderen. Een cultuuromslag doorvoeren kost evenveel tijd als er actieve jaargangen zijn binnen een vereniging. Als er bijvoorbeeld in een vereniging vijf jaargangen van actieve leden zijn, dan zal het vijf jaar duren voor een ingevoerde maatregel daadwerkelijk door de meerderheid gedragen en uitgevoerd zal worden. Zolang de oude garde nog actief en dominant is en een voorbeeldfunctie heeft, en onverminderd doorgaat met grensoverschrijdend gedrag, kan je van nieuwkomers niet verwachten dat zij andere normen en waarden gaan internaliseren. Bovendien kunnen slachtoffers van het vorige jaar gemakkelijk meegaan in bestaande tradities waarbij zij bijna ongemerkt de daders van het volgende jaar worden. Een nieuwe maatregel zal dan dus ook ten minste gedurende die vijf jaar actief door bestuur en prominente leden uitgedragen en bewaakt moeten blijven worden om de bestaande cultuur te veranderen. Socioloog Abram de Swaan (Al Ali, 2022) vindt het idee van zo'n vijfjarencyclus plausibel, om er nuchter aan toe te voegen 'dat je grensoverschrijdende leden er natuurlijk ook gewoon uit kunt gooien. Dan stel je een voorbeeld, en hoef je niet te wachten op het gestage afdruipe van een generatie.' Inmiddels moeten ontgroeningsopdrachten vooraf goedgekeurd worden en ook steekproefsgewijs gecontroleerd kunnen worden. Daarnaast zijn bij diverse studentencorpora externe bureaus ingehuurd om te helpen die

cultuuromslag verder vorm te geven, en worden er vertrouwenspersonen en welzijnscommissies aangesteld, zijn er gedragscodes geëxpliciteerd, en is er een anoniem meldpunt grensoverschrijdend gedrag gekomen. Op 18 juni 2024 ondertekenden vijftig studentenverenigingen in Nederland een gedragscode tegen (seksueel) wangedrag op initiatief van de Landelijke Kamer van Verenigingen (LKV), in het bijzijn van de regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld Mariëtte Hamer. Het gaat daarbij volgens Linde van Mechelen, praeses van de LKV, om meer dan naleving van de gedragscode: 'Het draait om actieve bewustwording en bewustmaking van een veranderende cultuur. Het toont onze gezamenlijke kracht en vastberadenheid om binnen onze verenigingen een positieve en verrijkende ervaring voor alle leden te waarborgen. Wij bewijzen dat wij als verenigingsstudenten, door goed samen te werken, een verschil kunnen maken' (Ties, 2024).

Het zijn allemaal zinvolle maatregelen, maar of die voldoende zullen zijn om patronen te doorbreken en de terugkerende excessen te laten verdwijnen, staat en valt met het collectief gedragen morele kompas van deze gesloten groepen.

Tot slot

Ontgroeningsrituelen zijn zo oud als de studentenverenigingen zelf, en vinden hun oorsprong in initiatieriten die een veel langere geschiedenis kennen. Dat jongelinge enige beproevingen omtrent kracht en uithoudingsvermogen moeten doorstaan alvorens als volwassen lid van de gemeenschap mee te draaien, is begrijpelijk en was

oorspronkelijk ook functioneel. Dat nieuwkomers bij een studentenvereniging enige beproevingen moeten doorstaan alvorens er echt bij te horen is deels om te laten zien wie je bent en wat je waard bent, en deels om de binding met de andere nieuwkomers en met de vereniging als geheel te versterken.

Zolang de opdrachten speels, origineel en humorvol zijn, is er niets aan de hand.

Helaas maakt speelsheid maar al te vaak plaats voor ernst, originaliteit voor plathheid, en humor voor vernedering. Daar waar fysieke, seksuele of emotionele grenzen overschreden worden, kan niet volstaan worden met één of een paar individuen de schuld geven en verder te doen alsof de rest er niets mee te maken heeft. Het gaat om geïnstitutionaliseerde patronen die beter vanuit de groepsdynamica begrepen kunnen worden dan vanuit een individueel daderperspectief.

In de genoemde voorbeelden gaat het overigens uitsluitend over mannen die over de schreef gaan, waarbij de vernedering of daadwerkelijke aantasting van de fysieke, seksuele of mentale integriteit primair op andere mannen (de nieuwkomers) gericht wordt. Vrouwenvriendelijkheid, het reduceren van vrouwen tot lustobjecten (bangalijs-ten) of het devalueren en schofferen van vrouwen ('sperma-emmers') zijn daarbij wel terugkerende fenomenen. Over grensoverschrijdingen door vrouwen is veel minder bekend, of anders gezegd, komt veel minder naar buiten. Dat neemt niet weg dat de ontgroening binnen vrouwendisputen of -verenigingen evenzeer hard, grof en grensoverschrijdend kan zijn, bijvoorbeeld door denigrerende opmerkingen over lichaamsgewicht, borstgrootte of andere fysieke kenmerken. Zelf was ik eens getuige

van de volgende scène: tegen de brugleuning vlak bij een naburig studentenhuis van een vrouwendispuut stond een tiental meisjes met een papieren zak over hun hoofd, de handen geboeid op de rug als gijzelaars, waarbij zij door ouderejaars afgebekt werden. Niet alleen een smakeloze ontgroeningsactiviteit, maar ook intimiderend en in potentie schadelijk.

In dit artikel werd een aantal aspecten besproken die mede van invloed kunnen zijn op het ontstaan van excessen. Voor de severity-attraction hypothese en de severity-affiliation attraction hypothese is te weinig evidentie gevonden als dekkende verklaring. Studentencorpora zijn gulzige instituten en de traditie om zaken binnenskamers op te lossen en er naar buiten toe over te zwijgen, maakt dat er verschuivingen plaats kunnen vinden in het morele kompas van de groep als geheel en daardoor ook van haar leden. Groepsdynamische fenomenen als de omstander-apathie en groupthink laten grensoverschrijdingen intact of versterken die zelfs, en onder invloed van alcohol en cocaïne kunnen de excessen zodanige vormen aannemen dat blijvende schade aan lichaam of psyche kan ontstaan, en in enkele gevallen zelfs studenten overlijden. Geen van genoemde aspecten is voldoende om misstanden en excessen te verklaren, maar in combinatie met elkaar lijken ze ieder voor zich wel hieraan bij te dragen.

Om een cultuuromslag tot stand te brengen zal er niet alleen breed gedragen consensus binnen de studentencorpora of andere studentenverenigingen aanwezig moeten zijn, maar zullen ook daadkrachtige leden met aanzien zich moeten uitspreken. Er moet ook een daadkrachtig bestuur zijn met een visie die verder gaat dan het eigen

bestuursjaar, dat niet aarzelt om sancties als royement op te leggen aan leden of groepen die zich niet weten te gedragen. Alleen dan kan voorkomen worden dat er ieder jaar opnieuw excessen ontstaan aan het begin van een nieuw academisch jaar. ■

Arnout ter Haar werkt als personal coach in eigen praktijk te Amsterdam en is voormalig hoofdredacteur van dit tijdschrift.

Refereren aan:

.....

Haar, A. ter (2025). Ontgroening: rituelen en excessen. Een groepsdynamische blik. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 20(1), p. 61-73.

Literatuur

.....

Al Ali, W. (2022). Brallen tegen opmars vrouwen. *De Volkskrant*, 30/31 juli 2022.

Coser, L.A. (1978). Gulzige instituties. Patronen van absolute toewijding. Deventer: Van Loghum Slaterus. [*Greedy Institutions. Patterns of undivided commitment*, 1974].

Duynstee, B. (2022). Toekomst vereniging op het spel. Doorbreken zwijgcultuur hoogste prioriteit. *Nos lungit Amicitia*, 2022, p. 18-25.

Gennep, A. van (1990). *Les rites de passage*. Paris, Editions J&A Picard.

Herter, A. & Khaddari, R. (2022). 'We zijn grenzen over blijven gaan.' *Het Parool*, 30 juli 2022.

Hojtink, T.A.E. (2001). De kracht van groepen. Normen en Rollen. *Groepspraktijk 1*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Janis, I.L. (1972). *Victims of groupthink*. Boston: Houghton Mifflin.

Kraak, H. (2022). Het gesprek over grensoverschrijdend gedrag bij het corps moet ook gaan over poencultuur. *De Volkskrant*, 30 juli 2022.

Lodewijckx, H.F.M. & Syroit, J. (1997). Severity of initiation revisited: Does severity of initiation increase attractiveness in real groups? *European Journal of Social Psychology*, 27(3), p. 275-300.

Lodewijckx, H.F.M. & Syroit, J.E.M.M. (2001). Affiliation during naturalistic severe and mild initiations: Some further evidence against the severity-attraction hypothesis. *Current Research in Social Psychology*, 6(7), p. 90-107.

Mann, L. (2017). *On feeling humiliated. The experience of humiliation in interpersonal, intragroup, and intergroup contexts*. Amsterdam: Ipskamp Printing.

Ottolander, M. den (2022). Doorbreek de hiërarchische cultuur bij het corps. *NRC*, 4 augustus 2022.

Ties, E. (2024). Gedragscode voor studentencorpsen. *Het Parool*, 19 juni 2024.

Vermeersch, M. (2014). *De geschiedenis van de mens*. Antwerpen: Epo Uitgeverij.

.....